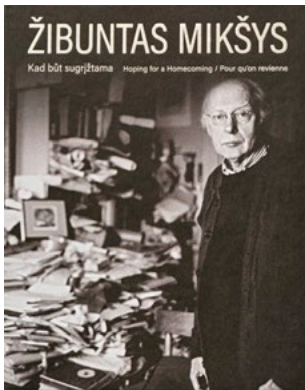

Andrėja TARANDA

Tiltas į kūrėjo dvasios architektūrą

Žibuntas Mikšys. *Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas).

„Kad būt sugrįžtama“ – netradicinės formos parodos katalogas-prisiminimų knyga, skirta dailininko, grafiko, ekslibrisų autoriaus Žibunto Mikšio 100-osioms gimimo metinėms.

Žibuntas Mikšys (gimė 1923 12 12 Kaune, mirė 2013 11 16 Paryžiuje) – lietuvių kilmės grafikas, garsėjęs ekspresyviais linoraižiniais, ofortais ir litografijomis, kuriuose dažnai sugretinama poezija, teatras ir vaizduojamasis menas. Meno pagrindus įgijo pas skulptorių Alfonsą Janulį (1909–2008) Jėzuitų gimnazijoje Kaune. 1946–1949 m. studijavo Niurnbergo ir Štutgarto dailės akademijose. 1948 m. išplaukė į JAV. Iš pradžių įsikūrė Detroite pas motiną ir seserį,

nuo tų pačių metų kūrė rašmenų kupinus linoraižinius, kuriuos kartais jungė į ciklus. 1951 m. persikėlė į Čikagą, ten mokėsi vitražo technologijų, įgijo diplomą. Nuo 1953 m. gyveno Niujorke, dirbo vitražo dirbtuvėse. 1955 m. gavęs JAV pilietybę išvyko į Europą. Bazelyje dirbo režisieriaus padėjėju teatre, lankėsi Miunchene, Vienoje, Budapešte, Romoje, Florencijoje. 1959 m. vėl nuvykęs į Niujorką dar dvejus metus gamino vitražus. Susitaukęs pakankamai pinigų, grįžo į Europą. 1962 m. įsikūrė Paryžiuje. Nuo 1965 m. dalyvavo parodose užsienyje, nuo 1974 m. – Lietuvoje. 1979–1988 m. dėstė lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją Nacionaliniame Rytų kalbų ir civilizacijų institute (INALCO) Paryžiuje, buvo giliai įsitraukęs į lietuvių išėivijos kultūrinį gyvenimą.

Paryžiuje gyvenusio ir kūręsio lietuvių grafiko sukaktis tapo pretekstu surengti jo kūrybos parodą Vytauto Kasiulio muziejuje. Parodoje, kurios kuratorės – Erika Grigoravičienė, Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė, akcentuojama ne tik Ž. Mikšio meninė veikla, bet ir kūrybinė aplinka – žmonės, su kuriais jis bendravo, keitėsi idėjomis, laiškais ir kūrė bendrus projektus. Šios knygos, pratęsiančios parodos turinį, sumanymą inicijavo vokiečių menininkas Raineris Gottliebas Mordmülleris, o sudarytojomis tapo I. Mažeikienė ir R. Urbonienė. Leidinyje atsiskleidžia įvairios Ž. Mikšio gyvenimo detalės, tad leidinys yra ir asmenišką pasakojimą apie menininko gyvenimą, neatsietą nuo kūrybos. Jame į pasakojimą veda bičiuliškai šiltai parašyta Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus direktoriaus Arūno Gelūno pratarmė, savo prisiminimais apie kūrybingą ir emocijų kupiną bendravimą dalijasi filosofas Arūnas Sverdiolas, literatūrologas Vytautas Bikulčius, Saulius Valius, Linas Jablonskis, Janina Ališauskienė, Aleksandra Jacovskytė, menininko biografijos detalės atskleidžia dailėtyrininkė Giedrė Jankevičiūtė, o skulptorius Raymondas Gottliebas Mordmülleris ir poetas Raymondas Beyeleris prisideda savo unikaliomis įžvalgomis, sukauptomis greta kuriant Paryžiuje. Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus išleistame kataloge nagrinėjamas didelės apimties Ž. Mikšio meninis indėlis bei jo išpareigojimas saugoti ir tinkamai prisidėti prie Lietuvos kultūros paveldo, pabrėžiama dviguba Ž. Mikšio – kaip menininko ir kultūros archyvaro – tapatybė, lygiagrečiai mezgamas kūrybiškumo kaip atsparumo istorinių išbandymų akivaizdoje naratyvas. Knygos išleidimas – dalis platesnio konteksto, kuriame švenčiama nužemintųjų poetų ir karių generacijos atstovų 100-osios gimimo metinės.

Katalogas „Kad būt sugrįžtama“ – duoklė vienam reikšmingiausių Lietuvos grafikų egzilyje. Leidinyje pristatomi įvairūs jo darbai, įskaitant ankstyvuosius linoraižinius, įmantrius ofortus ir litografijų reprodukcijas, įkvėptas Europos literatūros, egzilio ir urbanistinių temų; greta eksponuojamas eksperimentinis knygų menas, pašto menas, ekslibrisai, atspindintys jo ryšius tiek su Lietuvos, tiek su tarptautinėmis menininkų bendruomenėmis. Svarbiausias jo meninis bendradarbiavimas buvo darbas Jacques'o Desjobert'o litografijos spaustuvėje Paryžiuje, kurioje veikusioje Johnny'io Friedlaenderio grafikos studijoje jis dirbo daugiau nei 30 metų. Ten autorius tobulino oforto ir kitas grafikos technikas. Darbas studijoje ne tik apėmė techninį meistriškumą, bet ir prisidėjo prie Europos avangardo eksperimentinės dvasios. Ž. Mikšys bendradarbiavo su tokiais menininkais kaip minėtasis Raineris Gottliebas Mordmülleris iš Vokietijos, Brigitte Coudrain iš Prancūzijos ir Fiorenza Bassetti iš Šveicarijos, keitėsi kūrybinėmis idėjomis ir varinėmis plokštelėmis. Išeivijoje grafikas taip pat puoselėjo ryšius su lietuvių menininkais Valentinu Antanavičiumi, Vytautu Kalinausku, Vincu Kisarausku, Edmundu Saladžiumi, per pašto meno mainus rodė pasipriešinimą ir kritiškumą formalioms sovietinio meno institucijoms. Ž. Mikšio pašto meno veikla buvo sudaryta iš koliažų, atvirukų, taip pat įmantrių ekslibrisų ir linoraižinių.

Katalogo turinys išsiskiria nestandartine struktūra ir autentišku požiūriu į Ž. Mikšio kūrybos palikimą. Greta menotyrinių ir intelektualinių, bičiuliškų biografijos apžvalgų jame galima rasti kūrybingai integruotų asmeninių laiškų fragmentų, rankraščių faksimilių ir meno kūrinių eskizų, kurie perteikia menininko darbo procesą ir idėjų, minčių raidą. Leidiniu sąmoningai išplečiamos katalogo formos ribos, įtraukiant ne tik tradicinius

grafikos kūrinius, bet ir Ž. Mikšio eksperimentus su pašto menu bei kitomis ne tokiomis populiariomis meno formomis ir taip atveriant naujas interpretacijos galimybes. Tokiu netradiciniu katalogo formatu skaitytojas kviečiamas į įtraukiantį žinių, istorijų ir kūrybos nuotykių reflektuojant menininko kūrybą, praplečiant supratimą apie jo darbus ir asmenybę, atrandant tarpdiscipliniškumą ir dialogą su kitomis kultūromis bei menininkais svarbą.

Leidiny išsiskleidžia tarsi sluoksniuotas kūrybos tekstas, kuriame menininko gyvenimas ir kūryba įrašyti greta politinės tremties, tapatybės ir meninės transformacijos naratyvų. Kiekvienas kolekcijos kūrinys – nuo Ž. Mikšio linoraižinių iki subtilių litografijų – gali būti perskaitytas kaip metaforinis ilgesio žemėlapis – vizualinė kelionė ieškant „namų“ per linijas, formas ir bendradarbiavimo dvasią. Katalogo esmė – tarsi indas, kuriame telpa suskaidytos tapatybės fragmentai, sujungti meniniu darbu. Ž. Mikšio kūryba persmelkta liminalumo, pakibusi tarp asmeninės nostalgijos ir visuotinių žmonijos kovų; tai atspindi pateikti Lietuvos ir tarptautinių tyrėjų tekstai, pilni įžvalgų apie Ž. Mikšio menines technikas, kultūrinę reikšmę, pastangas išsivijoje skleisti žinią apie lietuvių kultūrą. Papildytas rafinuotu dizainu ir išskirtine vaizdine medžiaga, katalogas vienu metu yra ir akademinis šaltinis, ir Ž. Mikšio *meninio palikimo šventovė*.

Žinoma, Žibuntas buvo estetas. Pats sakė, kad „mano prigimtis kiek teatrališka, savo grafika siekė supoetinti pasaulį“. Bet estetas egzistencialistas: grožis, teatrališkumas ir poetiškumas jam tarpsta ties niekio ar absurdo (nors šių žodžių niekada nėra vartojęs) riba.¹

Dizainas ir knygos kokybė išties nušlifuoti, kaip ir pridera atspindint pagarbą dailininkui. Pats katalogo kuravimas *gali būti vertinamas kaip veidrodis*. Šlifluotas paviršius atspindi Ž. Mikšio meninį diapazoną bei kultūros puoselėtojo, ryšininko pastangas ir laužia niuansuotus šešėlius – įtampą tarp Ž. Mikšio eksperimentinio etoso ir egzilio suvaržymų arba tarp jo šaknų Lietuvos kultūroje ir panirimo į Paryžiaus meno sceną. Leidinys suteikia pasakojimo pagrindą ir apšviečia gilesnę jo kūrybinės nonkonformistiškos dvasios architektūrą. „Kad būt sugrįžtama“ yra tiltas, kuris sujungia išsklaidytą paveldą su šiuolaikine publika. Tačiau, kaip ir bet kurio tilto atveju, išlieka klausimas: kas slypi abiejuose krantuose? Katalogu kviečiama peržengti šią simbolinę erdvę, tačiau nesiryžtama apibrėžti neaiškumų ir prieštarų, kurie pagyvina Ž. Mikšio kūrybą. Vis dėlto tai – mąstančiam, ieškančiam ir skaitančiam intelektualui skirtas katalogas, kuriame gausu nuorodų į gilesnius kontekstus. Kas stovi dabarties tilto pusėje? Ypatingos svarbos šiandien, regis, viena nuoroda – sociologo Vytauto Kavolio parengta tiksliai nužemintųjų generacijos protų analizė (apie ją kiek plačiau užsiminta A. Sverdiolo tekste) bei spėjimai, kokie galėtų būti išlaisvintos Lietuvos, postsovietiniai pavergti protai, – šios žinios, nesutelpančios į recenzijos apimtį, prisideda prie raiškiau ir tiksliau atspindėtos tenykštės realybės, o ir jaunosioms kartoms padeda suprasti viešas ir privačias elgsenas, kitaip tariant, tvirčiau įkontekstualizuoja ir įprasmina menininko palikimą šiandien. Daug dėmesio katalogo turinyje skirta

¹ Sverdiolas, Arūnas, „Žibuntas. Pokalbiai, laišakai ir dienoraščiai“, in *Žibuntas Mikšys. Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas), 68.

argumentuotoms pagyroms ar asmeniniams prisiminimams, skaitant įvairių autorių tekstus galima kaip rebusą susidėlioti Ž. Mikšio stilistinės-meninės ir *gyvenimo kaip meno kūrinio* raidos apmatius, kartais kiek pritrūksta jo vietos Lietuvos ir Europos meno kanone analizės. Pavyzdžiui, nors esė tyrinėjamas techninis meistriškumas ir diasporos įtaka, jos retai meta iššūki platesniam kūrinio aktualumui ar įtraukimui į šiuolaikinių socialinių problemų lauką, o greičiau nuveda į jautrius asmeninius pastebėjimus. Kita vertus, sprendimas kataloge greta meno kūrinų dėmesio skirti ir Ž. Mikšio kaip kultūros archyvaro pasiekimams sukuria dvilypumą, kuris išties atspindi veiklaus DP kartos atstovo, kultūros erudito likimo bangavimą. Net eilinį sykį *naujuoju* pasauliu virstančios realybės kontekste visuomet be galo žavi išliks aistra ir atsidavimas savosioms veikloms bei jas lydintiems save ir aplinkinius tobulinantiems užsiėmimams, – tai Ž. Mikšio atveju išsiskyrė gausiu rašymu, įskaitant kruopštų dienoraščio rašymą, perskaitytose knygose paliekamas pastabas parašėse, entuziastingu domėjimusi kultūra – nuo dažno lankymosi kine iki *etatinio* vaikščiojimo į parodas, tikslų ir apgalvotų pastabų dalijimusi su kitais kultūros kūrėjais. Į Lietuvą menininkas siūsdavo glėbius knygų, partitūrų, piešinių ir graviūrų, iš šios medžiagos netgi buvo surengta pagrindžio paroda. Vartant katalogą, o juo labiau perskaičius jį visą, galima išties artimai susipažinti su kilnia menininko asmenybe. Jo kritiškumas, kandumas, tvirtas užsispyrimas, kartais ir sunkus sukaltumumas išsiskiria ne viename tekste ir tviska per fotografijose metamą žvilgsnį į skaitytoją. V. Bikulčius tekste „Amžinas Paryžiaus nesusi-taikėlis“ rašė:

Žinoma, tam, kuris nepažinojo Žibunto, buvo didžiulis smūgis rasti knygoje ties kito žmogaus pavarde prirašytą žodį „papasas“ ar „šikulis“, tačiau čia, matyt, buvo ir tam tikra jo taktika, nes jis ne tik pateikdavo savo vertinimą (aišku, be galo kategorišką), bet ir priversdavo skaitytoją pasidomėti, kas per vienas tas Žibuntas, o paskui ir kodėl jis išsako savo nuomonę.²

Apskritai „Kad būt sugrįžtama“ – estetiškai įspūdinga, intelektualinę biografiją praturtinanti *intelektualiai bičiuliška* pagarba Ž. Mikšiui. Tai – neįkainojamas vizualinis ir archyvinis išteklius, turiningai sugražinantis šviesios atminties menininką eruditą *diletantą* į lietuviškos kultūros diskursus, o ateities tyrėjai galės toliau gilintis į Ž. Mikšio meno kritinę recepciją ir atrasti kūrinų rezonansą šiuolaikinio meno diskursuose. Tikiuosi, kad šis katalogas dar ne vieną paskatins pasidomėti, *kas per vienas tas Žibuntas ir kodėl jis išsakė savo nuomonę*.

² Bikulčius, Vytautas, „Amžinasis Paryžiaus nesusi-taikėlis“, in *Žibuntas Mikšys. Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas), 103.